

ФОЛЬКЛОР І ФОЛЬКЛОРИСТИКА – ТРАДИЦІЯ ЧИ СУЧАСНІСТЬ

Ілія ВЕЛЕВ

Илія Velev. Folklore and folkloristics – tradition or modernity

The article gives a new viewpoint on understanding folklore. First of all it is presented as a form of national identity and individual perception of the world. The author suggests that different kinds of spiritual and creative levels form a great number of layers. The correlation between folklore and modern concepts of globalization of cultures is researched.

Илія Велев. Фолклорот и фолклористиката – традиција или современост

Трудот дава нов поглед кон разбирањето на фолклорот. Пред се` тој е претставен како форма на национален идентитет и индивидуална перцепција на светот. Авторот смета дека различните форми на духовните и креативните нивоа формираат голем број на слоеви. Во трудот е истражувана корелацијата помеѓу фолклорот и модерните концепти на глобализација на културите.

Идентичност каждого народа є не лише загалноу социологичноу категориєю, що підтверджується на основних засадах автентичних духовних і культурних пізнань. Національна ідентичність виражається передовсім у духовних цінностях конкретної людської спільноти, що позначається колективними творчими досягненнями. Народні знання та народна мудрість ініціювали народну творчість, яка у світлі ідей просвітництва й романтизму наприкінці XVIII і в першій половині XIX ст. ідентифікувалася як фольклор. Саме тоді така «усвідомлена» ідентифікація відкрила двері для типологізації фольклористики як наукової дисципліни. За всієї умовності термінів «фольклор» і «фольклористика», визначених певною соціологичною системою, вони функціонували як жива ілюстрація ідентичності, побуту, навіть міфів певного народу в його прагненнях до самостійного існування. Отже, фольклор сприймається і як синонім етнічної самобутності й приналежності. Якщо вийти за межі соціологичного сприйняття фольклору і фольклористики та перейти на культурологічне тло, то в сучасних умовах цей вид творчого переживання і натхнення має сприйматися як народне мистецтво, яке треба плекати й використовувати як досвід з метою відображення індивідуального (особистого) відбитка для самопозначення, національної ідентифікації, духовного відродження й загальної афірмації. Етнічні особливості в таких колективних творчо-виразних та художніх висловлюваннях зумовили введення синтагми «національний фольклор» і в самі дослідження.

Якщо зважати переважно на художні передумови фольклору в контексті сучасних пояснень культурних досягнень, то накладаються вільні оцінки щодо неспеціалізованої й непрофесійної творчості, що легітимізується як колективна, виокремлюючись певним синкретизмом і побутовізмом. Проте в цьому випадку йтиметься про недостатнє пояснення цих творчих про-

цесів та їхню віддаленість від традиційної і сучасної суті духовної ідентифікації.

Афірмувати форми творчого вираження людина почала ще на зорі свого існування. Із плином часу стали з'являтися різні види і форми усної й обрядової творчості, та навіть поява писемності не змогла витіснити усні творчі вияви і замінити їх літературною формою виразу. Скільки б не визначався цей вид творчості як «простий» та «нехудожній», історичний досвід засвідчив, що фольклорний тип творчого викладу переважав упродовж віків у всіх народів. Головними характеристиками його були: усність, традиційність, безпосередня народність, прямий контакт виконавця або маніфестанта з масою, яка сприймала, як і колективність творчого створення й поширення.

Для кращого уявлення, як повинен сприйматися фольклор у класичній і сучасній формах, необхідно зважати на його багатосаровість, яку складають різні види духовних і художніх напластувань. Насамперед фольклор як народне мистецтво координує художні начала в музиці, танці, поезії, оповіді, орнаменті, різьбярстві, архітектурі, драматургії тощо. Виявами, що не досягли художньої профільованості певного виду чи жанру, є обряди і звичаї (лазарування, колядування, «Василя», «додола» тощо), в яких наявні сцени або театральні моменти в поєднанні з піснями, танками, інструментальним виконанням, причому маніфестація балансує між мистецтвом і обрядом. Тим самим фольклорний духовний імпульс наближається до патріархальних обрядів, що не мають художніх ознак – вірувань, забобнів або народної міфології.

Існують сумніви щодо того, чи може народна духовна й матеріальна культура взагалі бути предметом фольклористики, оскільки перед нею виникає питання, що, перебуваючи у фольклорі, вона водночас є основою етнології. Проте це не означає, що треба вилучити тер-

мін «фольклор» із використання, оскільки він є частиною як традиційної, так і сучасної духовної культури будь-якого народу. Звідси й сама фольклористика перебуває у безпосередньому тісному зв'язку з основною науковою дисципліною – етнологією. Термін «фольклоризм» використовується в культурології й у мистецтві, представляючи активний творчий процес освоєння та трансформації фольклору в суспільне життя, культуру і професійне мистецтво. Тому ми зустрічаємо конструктивні тлумачення щодо змісту фольклорних елементів у літературі, в сучасних музичних формах, в образотворчому мистецтві, драматургії тощо.

Стосовно нашого дослідження – питання, яке винесено в заголовок, звучить просто: «фольклор і «фольклористика — традиція чи сучасність», але водночас воно містить приховану відповідь. Щоб відповісти хоча б приблизно, слід мати на увазі, що фольклористика вирізняє класичний (історичний) і сучасний фольклор. Така ж ситуація простежується в мистецтві, дістаючи в естетиці подібне тлумачення. Водночас треба уникати вульгаризації фольклору, в розумінні, що він є частиною «низького» культурного надбання і лише нищить модерні творчі моделі сучасної культури. Подібні теорії є наслідком уявлення про глобалізацію культури і прагнення досягти універсальних духовних цінностей через втрату власної індивідуальності, тим самим, певної культурної ідентичності. Фольклористика як окрема спеціальна дисципліна, що вивчає народне мистецтво, традиції і сучасність, має свій еволюційний шлях у розумінні тлумачення та дослідницької практики. Наукове зацікавлення фольклором у Європі виникло разом із просвітницькими ідеями у XVIII ст., а розвиток романтизму в XIX ст. став стимулом до його вивчення. Загальні творчі процеси, які відбувалися на суспільній сцені, насамперед висунули міфологічну школу, за якою з'явилися міграційна, антропологічна, етнопсихологічна та історико-географічна школи. У XX ст. до вивчення фольклору долучилися соціологічна, психоаналітична, неоміфологічна і магічно-обрядова школи. Своєрідна революція у фольклористиці почалася в 1950 році завдяки структурному методу дослідження, запропонованому Клодом Леві-Стросом. Ця методологічна основа відкрила для фольклористики новий шлях для розуміння і застосування всіх сучасних методологій тлумачення й вивчення класичного та сучасного фольклору. Такі дослідницькі ідеї спричинили те, що фольклористика однаково враховує взаємозв'язок традиційних і сучасних форм, до того ж, без обмежень. Це сприяло залученню в сучасну фольклористику компаративних історичних досліджень фольклору та його художніх особливостей, взаємопов'язаних із сучасними процесами у сфері народної творчості.

Хоча й у затемненому семантичному сенсі, все ж фольклор як народна творчість у колективному дусі начебто залишається забутих у надрах традицій національних культур. Саме там йому приділяють найбільшої уваги, тому що й сама народна традиція є сукупністю звичаїв, поглядів та вірувань, що об'єднують народ, який усвідомлює їхню цінність і неможливість повер-

нення, з його минулим. Фольклорна традиція має враховувати позицію сьогодення відносно минулого, а оскільки ця позиція в різні епохи і в межах різних ідеологій є змінною і нерідко суперечливою, це відбивається в різних ціннісних характеристиках. Так традиція зазнає перетворень, залежно від ціннісної системи певного часу та від естетичних уподобань. Пріоритет національної традиції в наш час все ще є чинником культурної політики, спрямованої на збереження національної неповторності мистецтва. Адже ознака національної ідентичності не може бути представлена на світовій громадській сцені без маніфестації досвіду, здобутого фольклором, народною міфологією та народним типом мислення. Це дає можливість протистояти космополітичним ідентифікаціям, – без власної ідентичності особа залишиться непоміченою в універсальній мозаїці. В історичному плані фольклорна традиція балканських народів (серед них і македонського) проклала не лише магістральний, але й у певні періоди єдино можливий шлях творчої реалізації. Саме завдяки їй культура втілила оригінальні національні риси. Цей творчий процес є безперервним художнім діалогом. Сьогодні талановиті митці сприймають фольклорну традицію швидше як своєрідну репліку, що дає їм привід художньо інтерпретувати або відтворювати її. Новаторські мистецькі дослідження сучасного художнього «я» стають особливо актуальними, реалізуючи нові естетичні програми та ідеї.

Водночас, коли новаторські ідеї дістають визнання, вони зазвичай стають традицією. Митець перебуває в стані творчості, коли він надбудовує сучасність традицією далекої, часової відстані. Так, наприклад, сучасний македонський поет або музикант збагачує свій досвід завдяки фольклорній традиції не лише тому, що форма творчого вираження збігається з фольклорним типом мислення і вираження, але й тому, що вона є синонімом самобутньої, незаперечно македонської фольклорної спадщини. Сприйняті традиційні форми стають надбанням лише відповідно до духовних потреб сучасності.

Насамкінець варто порушити питання, чи потребує пояснень позиція сучасності стосовно традиції? Безперечно, потребує. Сучасність є те, що стосується теперішнього часу, тобто теперішніх духовних потреб і мистецьких переживань. Втілюючи ідеали і переконання нашого сьогодення, ці потреби і переживання відповідають прагненням мистецького авангарду бути «цілком сучасними і модерними». Водночас сучасність пов'язана з актуалізацією найважливіших життєвих проблем, духовних прагнень і пошуків формальних сенсів для підтвердження раніше існуючих та створення нових. Як це траплялось і в попередні культурні періоди, так і наша культурна сучасність перебуває під впливом сучасних тенденцій науки, техніки, філософії, соціології і політики. З плином часу диференційовані найвагоміші цінності входять до загального культурного середовища. Не лише сучасні найтипівіші види мистецтва, але й колективна духовна свідомість народу здатна відображати

ситуації чи кризи як імпульси сучасності. По суті вона визначає власну сучасність. Отже, профільована сучасність стає комплексною свідомістю щодо існуючого стану думки. Відповідно, сучасний творчий процес залучає парафразовані міфологічні візії, міфоалегоричні та символічні фольклорні абстракції до сучасного фольклору. У наш час колективна народна фантазія активізується, намагаючись містифікувати чи демістифікувати проблеми сучасної людини. Це лише одна з можливих форм, в якій знаходить вираження нездоланна потреба маніфестації власних уподобань і переживань сучасності для майбутніх поколінь. Тим самим сучасність втрачається або поступово кристалізується й напластовується у сферах масової культу-

ри, духовної спадщини і традиції. Отже, відбувається безперервний процес народної творчості, що знаходить нові акомодативні форми реалізації – анекдоти, перекази, сучасні обрядові вияви, нічні посиденьки, вечірки, художні знахідки наївних аматорів тощо. Зрозуміло, їхня реальність вільна від нижчої народної міфології та демонології, сповнена нових та інакших сенсів, проте типологічно вона не здатна повністю дистанціюватися від класичного фольклору. Саме тому фольклористика сьогодні мусила б сприймати фольклор як відповідник осучасненої народної традиції, водночас і як традиціоналізацію народної сучасності. Тоді людина не зможе ні втекти від часу, ні загубитися в минулому.

Переклад із македонської Оксани Микитенко